

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ INTEGRATED LEARNING IN PRIMARY SCHOOL: THEORETICAL ASPECT

У статті здійснено теоретичний аналіз сутності процесу інтегрованого навчання та особливостей його організації в початковій школі. Наголошено, що інтеграція як вимога об'єднання в ціле компонентів об'єктів навчання є необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого уможливується формування низки компетентностей учнів початкової школи. Для педагогічної науки поняття інтегрованого навчання не нове (про нього говорили ще Я.-А. Коменський, Й.-Г. Песталоцці, К. Ушинський, В. Сухомлинський та інші), проте важливим нині є не лише чітке усвідомлення можливості організації інтегрованого навчання в сучасній школі, а й вивчення позитивних надбань, які вже довели свою ефективність, і демонстрація можливості їх використання в нових умовах. Інтегроване навчання розглядається як процес і результат цілеспрямованого об'єднання або злиття в одне ціле диференційованих структурних елементів змісту освіти, методів, засобів, організаційних форм навчання, що веде до виникнення нових якісних можливостей цієї цілісності. У сучасній школі принцип інтеграції передбачає взаємозв'язок усіх компонентів процесу навчання, всіх елементів системи, зв'язок між системами; він є провідним під час розробки цілопокладання, визначення змісту навчання, його форм і методів. У Концепції Нової української школи інтеграція розглядається не як механічне об'єднання окремих питань із різних навчальних предметів, а як їх органічне взаємопроникнення, що дає якісно новий результат, нове системне й цілісне утворення. Проаналізовано підходи до розуміння інтегрованого навчання, що визначено як сукупність послідовних і взаємопов'язаних дій учителя та учня, які спрямовані на формування цілісної картини світу школяра на основі об'єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей, із різних навчальних предметів. Стверджується, що в Україні принцип інтеграції визначений як один з основних принципів реформування системи освіти. Його розуміють як мету навчання, створення в учнів цілісного уявлення про навколишній світ; як засіб навчання, тобто пошук спільної платформи зближення предметних знань; як результат навчання, що передбачає розвиток учнів.

Ключові слова: інтеграція, інтегрований урок, компетенція, міжпредметні зв'язки, початкова освіта.

The article provides a theoretical analysis of the essence of the process of integrated learning and the peculiarities of its organization in primary school. It is emphasized that integration as a requirement to unite the components of learning objects as a whole is a necessary didactic tool, which allows the formation of a number of competencies of primary school students. For pedagogical science, the concept of integrated learning is not new (it was also discussed by J.-A. Comenius, J.-G. Pestalozzi, K. Ushinsky, V. Sukhomlinsky, etc.), but today it is important to clearly understand not only the possibilities organization of integrated learning in a modern school, but also to study the positive achievements that have already proven their effectiveness and see the possibilities of their use in new conditions. Integrated learning is seen as a process and result of purposeful integration or merging into one whole of differentiated structural elements of educational content, methods, tools, organizational forms of learning, which leads to the emergence of new qualitative opportunities for this integrity. In a modern school, the principle of integration involves the interconnection of all components of the learning process, all elements of the system, the relationship between systems; he is a leader in the development of the whole laying, determining the content of education, its forms and methods. In the Concept of the New Ukrainian School, integration is considered not as a mechanical union of individual issues in different subjects, but as their organic interpenetration, which gives a qualitatively new result, a new systemic and holistic education. Approaches to the understanding of integrated learning are analyzed, which is defined as a set of consistent and interconnected actions of teacher and student, which are aimed at forming a holistic picture of the student's world based on combining educational material from different educational fields, different subjects. It is argued that in Ukraine the principle of integration is defined as one of the main principles of reforming the education system. It is understood as the purpose of learning, creating in students a holistic view of the world around them; as a means of learning, as the search for a common platform for convergence of subject knowledge; as a result of learning that involves the development of students.

Key words: integration, integrated lesson, competence, interdisciplinary links, primary education.

УДК 373.3.091.313.01
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/35.37>

Шоловій М.-Т. І.,
асистент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформування сучасної системи освіти та зміни, що супроводжують цей процес, ставлять перед педагогами нові виклики та вимоги щодо організації освітнього процесу зі школярами. Державний стандарт початкової загальної освіти, який ґрунтується на засадах компетентісного підходу, вводить одне із важливих понять: поняття «міжпредметна

компетентність». Вона визначається як інтегративна «здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей» [2]. Відтак Стандарт передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегровано-предмет-

ній основі. Тому інтеграція як вимога об'єднання в ціле компонентів об'єктів навчання є необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого уможливується формування низки компетентностей учнів початкової школи. А відповідно до Концепції Нової української школи освітній процес необхідно організувати так, щоб учні отримували відкриті можливості для інтеграції знань і навичок з різних дисциплін і критичного оцінювання того, як ці частини взаємодіють [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі організації інтегрованих уроків у школі приділяється значна увага з боку сучасних науковців. У наукових працях висвітлено такі її аспекти: теоретико-методологічні засади забезпечення інтеграції в освіті (В. Афанасьєв, В. Біблер, С. Клепко, М. Култаєва, М. Овчинников, Є. Режабек, В. Тюттін, В. Шкода й інші); філософсько-культурологічні основи організації інтегрованих уроків (М. Сова, С. Клепко, В. Сухомлинський), виховний потенціал інтегрованих уроків (Н. Белянкова, Ю. Дік, Е. Дубініна, М. Іванчук, Ю. Калягін, В. Усаков та інші), специфіку проведення інтегрованих уроків у початковій школі (Л. Барилкіна, Л. Бахарєва, О. Жиренко, Л. Обухова, О. Чекіна, Н. Шишлянникова), забезпечення міжпредметних зв'язків під час проведення таких занять (Л. Вороніна, О. Дудін, Ю. Мальований, Г. Федорець та інші), методика організації інтегрованих уроків (О. Беляєв, Л. Варзацька, Т. Гадюк, Т. Власенко, Л. Дворецька, М. Іванчук, Л. Ісаєва, П. Коложварі, М. Кононенко, Е. Мельник, А. Самодрин, Н. Світловська, Е. Сухарєвська), інтеграцію як чинник підвищення рівня знань учнів (Л. Барсук, В. Разумовська, Л. Тарасов та інші), типологію інтегрованих уроків (Л. Варзацька, А. Чиквана, Т. Ракович), досвід проведення інтегрованих уроків (Г. Лисенко, С. Романцов, Л. Руденко, Е. Печерська).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. О. Сухомлинська зауважує, що неможливо сьогодні розпочинати вирішення певної проблеми, не визначивши, що було зроблено до цього, від чого треба відштовхуватися, щоб розвивати нове знання [8, с. 11]. Отже, важливим нині є чітко усвідомити не лише можливості організації інтегрованого навчання в сучасній школі, а й вивчити позитивні надбання, які вже довели свою ефективність і побачити можливості їх використання у нових умовах.

Відтак метою статті є проаналізувати основні підходи, які існують у педагогічній науці щодо розуміння інтегрованого навчання з метою удосконалення організації освітнього процесу у початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. З історії педагогіки знаємо, що вперше поняття «інтеграція» було використано в XVII столітті Я.-А. Коменським у праці «Велика дидактика», в якій класик педагогічної науки наголосив, що все,

що знаходиться у взаємозв'язку, повинно викладатися у такому ж взаємозв'язку. Його наступник, Й.-Г. Песталоцці у праці «Лінгард і Гертруда» розглядав інтеграцію як метод навчання. Німецький учений і педагог Гербарт виділив основні етапи навчання XVIII століття: ясність (зрозумілість), асоціація, система (інтеграція) – можливість самостійно скласти картину світу. У XIX столітті К. Ушинський зробив значний внесок у розробку інтегрованих курсів – інтеграцією письма і читання вченому вдалося створити аналітико-синтетичний метод навчання грамоти. У 20-х роках минулого століття інтеграцію було покладено в основу комплексних програм. Побудовані на основі широкої міждисциплінарної інтеграції, вони на жаль, виявилися непродуктивними для навчання й розвитку учнів, бо не давали синтетичних, ґрунтовних знань і вмінь. У 60-х роках В. Сухомлинський проводив «уроки мислення в природі», що є яскравим прикладом інтеграції різних видів діяльності з однією метою [4, с. 17].

У сучасній педагогічній науці під навчальною інтеграцією (від лат. *integration* – відтворення, відновлення; *enteger* – цілий) розуміють процес і результат цілеспрямованого об'єднання або злиття в одне ціле диференційованих структурних елементів змісту освіти, методів, засобів, організаційних форм навчання, що веде до виникнення нових якісних можливостей цієї цілісності (О. Аверьянов, А. Анісимов, В. Афанасьєв, В. Біблер, Г. Біркофф, А. Ішмуратов, С. Клепко, М. Култаєва, М. Овчинников, Є. Режабек, Н. Сінопальнікова, В. Тюттін, В. Шкода й інші).

Процес інтеграції, зауважує І. Хавіна, являє собою поєднання в єдине ціле раніше розрізних частин та елементів системи на основі їх взаємозалежності та взаємодоповнення. Інтеграція є складним міждисциплінарним науковим поняттям, яке використовується у багатьох гуманітарних науках. Учені досліджуючи окреслену проблему намагаються чітко окреслити поняття, які характеризують процеси інтеграції в освіті: процес інтеграції, інтегративні процеси, інтегративний підхід тощо [9, с. 83].

Сутність процесу інтеграції, вважає Н. Горелик, – це якісні перетворення всередині кожного елемента, що є складником системи. Принцип інтеграції передбачає взаємозв'язок усіх компонентів процесу навчання, усіх елементів системи, зв'язок між системами; він є провідним при розробці цілепокладання, визначення змісту навчання, його форм і методів. Інтегративний підхід означає реалізацію принципу інтеграції у будь-якому компоненті педагогічного процесу, забезпечує його цілісність і системність [1, с. 253].

У Концепції Нової української школи інтеграція розглядається не як механічне об'єднання окремих питань із різних навчальних предметів, а як їх

органічне взаємопроникнення, що дає якісно новий результат, нове системне й цілісне утворення [7].

Сучасні науковці й учителі-практики зауважують, що впроваджуючи інтегроване навчання в роботу початкової школи слід пам'ятати, що інтегроване – це комплексне, те, що зазнало дії об'єднання; навчання – це сукупність послідовних та взаємопов'язаних дій вчителя та учня. Під час інтегрованого навчання діти вчать бачити цілісну картину світу, а не тільки її окремі фрагменти. Інтегроване навчання дозволяє вчителю та учню виходити за межі окремого навчального предмета, окремої освітньої галузі. Учні можуть краще зрозуміти сутність об'єкта чи явища в контекстах різних навчальних предметів, сформувати цілісне уявлення; глибше зрозуміти ключові ідеї завдяки аналізу з різних точок зору; краще зрозуміти, як використати набуті ідеї та навички; системно мислити [4, с. 34].

Таким чином, інтегроване навчання – це сукупність послідовних та взаємопов'язаних дій учителя і учня, які спрямовані на формування цілісної картини світу школяра на основі об'єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей, з різних навчальних предметів. Вміння бачити взаємозв'язки всіх аспектів життя зрештою стає звичкою, яка буде допомагати учням протягом усього їхнього життя, яке і є складовою частиною важливого уміння інформаційно-комунікативної компетенції учнів початкової школи.

В Україні принцип інтеграції визначений як один з основних принципів реформування системи освіти разом з принципами гуманізації, демократизації та компетентнісного підходу. Разом із тим ми поділяємо думку Н. Вегери, про те, що питання розуміння поняття «інтегрований урок» залишається суперечливим, проблема впровадження інтегрованих занять у початковій школі мало досліджена, принцип інтеграції не досить зображений у чинних підручниках, учителі, не маючи чіткої системи методичних рекомендацій, вимушені розв'язувати окреслені проблеми на емпіричному рівні [3, с. 13].

Що ж стосується системи навчання, то поняття «інтеграція» М. Чепіков рекомендує вживати у декількох значеннях. По перше, це створення в учнів цілісного уявлення про навколишній світ (тут інтеграція розглядається як мета навчання). Результат такої інтеграції – здобуття школярем тих знань, які відображають зв'язність окремих частин світу як системи, у якій ці елементи пов'язані. По друге, це пошук спільної платформи зближення предметних знань (тут інтеграція – засіб навчання). На стикові вже наявних традиційних предметних знань учні отримують все нові й нові уявлення про явища навколишнього світу, систематично доповнюючи їх і розширюючи (рухаючись ніби по спіралі). По третє, інтеграція – як результат – розвиток учнів. Інтеграція у навчанні характеризується діа-

лектичним характером наукового стилю мислення. Для учнів спостереження досліджуваного об'єкта не залишається ізольованим елементом. Учень, який навчений порівнювати, будує умовиводи, мислить. Встановлення зв'язків між різними формами розумових процесів і предметною дією забезпечує цілісність діяльності учнів, її системність [10].

Виділяють кілька рівнів педагогічної інтеграції, але щодо них, то єдиної думки учених з цього питання немає. В. Аберган виділяє такі рівні інтеграції у навчальному процесі: 1) між предметні зв'язки, 2) дидактичний синтез, 3) цілісність. Л. Сеченикова, І. Коложварі виділяють чотири рівні інтеграції: 1) інтенсифікація пізнавального процесу і вироблення загально навчальних умінь на основі інтегрованого курсу, 2) об'єднання поняттєво-інформаційної сфери навчальних предметів, 3) порівняльно-узагальнювальне вивчення матеріалу, 4) самостійне зіставлення фактів, встановлення зв'язків і закономірностей між явищами та подіями, застосування разом вироблених навчальних умінь [4, с. 23–24].

Виявляються інтеграційні процеси на трьох рівнях – внутріпредметному, міжпредметному, міжсистемному [4, с. 34].

Внутрішньопредметна інтеграція змісту є систематизацією знань усередині певної дисципліни – перехід від розрізнених фактів до їх системи у процесі відкриття нового, уточнення картини світу. Інтеграція цього рівня внутрішньопредметна, вона спрямована на «спресованість» матеріалу у великі блоки, що зрештою веде до зміни структури змісту дисципліни. У цьому розумінні інтегрований зміст є інформаційно більш ємним і спрямованим на формування здатності мислити інформаційно ємними категоріями. Для внутрішньої предметної інтеграції характерна спіральна структура, що ґрунтується на основі принципу концентричності. Пізнання за такої організації може здійснюватися або від часткового (деталі) до загального або від загального до часткового. Зміст поступово збагачується новими відомостями, зв'язками, залежностями. Особливість такої форми полягає в тому, що учні, тримаючи в полі зору вихідну проблему, розширюють і поглиблюють коло пов'язаних з нею питань.

Міжпредметна інтеграція змісту виявляється у використанні законів, теорій, методів однієї навчальної дисципліни при вивченні іншої. Здійснена на цьому рівні систематизація змісту веде до такого пізнавального результату як формування цілісної картини світу у свідомості учнів. Це сприяє появі якісно нового типу знань, що знаходить вираження в загальнонаукових поняттях, категоріях, підходах. Міжпредметна інтеграція істотно збагачує внутрішню предметну.

Міжсистемна інтеграція змісту може бути схарактеризована як об'єднання змісту освітніх галу-

зей навчання, організований за другим рівнем інтеграції, зі змістом освіти, із яким учень знайомиться поза школою – міжсистемна інтеграція.

Аналіз практики застосування інтегрованого навчання у сучасній школі засвідчує, що вона здійснюється різними шляхами, наприклад, через створення інтегрованих курсів (навчальних предметів, які адаптують для вивчення та інтегрують знання кількох наук або видів мистецтв); розробку та проведення нових форм уроків (урок із міжпредметними зв'язками, інтегрований урок, бінарний урок); широке використання навчальних проєктів як методу навчання; проведення тематичних днів, тематичних тижнів.

Інтегрований урок (від лат. integration – «поповнення») – це навчальне заняття, на якому визначена тема розглядається з різних поглядів за допомогою кількох навчальних предметів [1, с. 254].

Метою інтегрованих уроків є створення передумов для різнобічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, явища, формування системного мислення, збудження уяви, позитивного, емоційного ставлення до пізнання. Відтак за змістову, методичну та організаційну одиницю процесу навчання береться не урок, а навчальна тема (розділ) навчальної дисципліни. За основу інтеграції може бути взятий будь-який урок із його усталеною структурою та логікою поведінки. На цей урок залучаються знання, результати аналізу понять із точки зору інших наук, інших навчальних предметів. Інтеграція навчального матеріалу з різних предметів відбувається зазвичай або щодо певного об'єкта чи явища довшілля, або для вирішення проблеми міжпредметного характеру, або для створення творчого продукту. Отже, можна виокремити предметний, проблемний і творчий інтегровані уроки. Хоча варто зазначити, що це зовсім не означає, що на предметному уроці учні не будуть вирішувати якусь проблему, а на проблемному – розглядати окремий предмет довшілля [3, с. 24].

Інтегроване навчання у початковій школі має низку переваг для учнів. До них Н. Маценко відносить: більш чітке розуміння мети кожного предмета в різних контекстах; більш глибоке розуміння будь-якої теми, завдяки її дослідженню через кілька думок; краще усвідомлення комплексного підходу, завдяки якому предмети, навички, ідеї та різні думки, пов'язані з реальним світом; удосконалення навичок системного мислення. Уміння бачити взаємозв'язки всіх аспектів життя, зрештою, стає звичкою, яка допомагатиме учням протягом усього їхнього життя [5].

Висновки. Таким чином, широке використання інтегрованого навчання в початковій освіті

є не вимогою, а, швидше, відповіддю часу на потреби суспільства у творчо розвинених, компетентних особистостях. Саме інтегроване навчання дозволяє вчителю побудувати освітній процес у такий спосіб, щоб школярі шукали нові шляхи й способи отримання знань, розв'язання проблемних ситуацій. Перспективами подальших досліджень можна вважати визначення розробку системи інтегрованих уроків для формування основних компетенцій молодших школярів, методичних рекомендацій їх проведення з необхідним дидактичним матеріалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Горелик Н.А. Интегрированный урок с элементами проектной деятельности как одно из средств развития художественного сознания учащихся (из опыта работы). *Классическая и современная литература в общеобразовательной школе*. Москва, 2008. С. 252–259.
2. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2020 р. № 87 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>.
3. Інтегровані уроки у початковій школі / Упоряд. Н.С. Вегера. Тернопіль, 2010. 160 с.
4. Інтеграція навчальних предметів в початковій школі як ефективна форма навчання молодших школярів : матеріали інтернет-семінару / уклад. Л.Н. Добровольська, В.О. Чорновіл. Черкаси : Видавництво КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2017. 183 с. URL: <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/430>.
5. Маценко Н.В. Упровадження нового Державного стандарту початкової освіти. *Основа*. 2018. №28–29(536–537). URL: <https://journal.osnova.com.ua/article/70156>.
6. Мельник С.А. Інтегрований урок як засіб формування загальнокультурної компетентності учнів основної школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2010. 23 с.
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство науки і освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
8. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ, 2003. 68 с.
9. Хавіна І.В. Теоретичні аспекти інтегрованого навчання. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2013. № 1 (10). С. 81–85.
10. Чепиков М.Г. Інтеграція наук. Москва, 1988. 135 с.